

TANZİMAT DEVRİNDE HALEP VE MUSUL DOLAYLARINDA AŞİRETLERİN YOL AÇTIKLARI ASAYİŞ PROBLEMLERİ

Abdullah SAYDAM*

Osmanlı Devleti'nin büyük fetihler neticesinde Anadolu'nun doğu tarafları ile Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerine hakim olmasıyla birlikte konar-göçer aşiretlerin sebep oldukları asayiş bozucu hareketlerle uğraşmak mecburiyetinde kaldığı bilinmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Suriye bölgesinde teşebbüs edilen iskân faaliyetleri ile bu aşiretlerin zararlarını asgarîye indirme düşüncesinin yanısıra, çok sayıda nüfusu barındıran konar-göçerlerden asker ve vergi alınması konusunda da yararlanılmak üzere, onların boş alanlara iskânı sık sık gündeme gelmişti. Muhtelif dönemlerde konu üzerinde hassasiyetle duran hükümet yetkilileri çıkardıkları emir ve kararnâmelerle meseleyi çözmeye yoluna gitmişler, zaman zaman başarılar da elde etmişlerdi⁽¹⁾. Ancak XVIII. yüzyılda da bir kısım aşiretlerin iskân edilmelerine rağmen bu konudaki problemler Tanzimat Döneminde de varlığını sürdürmüş ve daha Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edildiği günlerden itibaren hükümet konu üzerinde durmak ve tedbirler almak, buna paralel olarak da aşiretlerin iskânı meselesini yeniden gündeme getirmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Tanzimat yıllarında teşebbüs edilen yeniden yapılanmanın getirdiği güçlükler dolayısıyla hemen sonuç alınması mümkün olamamıştı. Nitekim Orta Anadolu'daki yaklaşık 35.000-40.000 kişilik konar-göçer taifesinin iskânı uzun süreli hazırlıklar, yazışmalar, karar verip vazgeçme gibi engeller yahut da para ve liyakatli kadro yetersizliği gibi imkânsızlıklar yüzünden ancak 1849'larda başarılabılmıştı⁽²⁾. Orta Anadolu gibi hükümet merkezine yakın bir bölgede ancak on yılda bu problemlerin giderilebilmesi, merkeze uzak olan Halep ve Musul gibi vilayetlerde daha büyük sıkıntılarla karşılaşıldığının göstergesi sayılabilir.

* Karadeniz Teknik Üniv. Eğitim Fak. Yard. Doçenti.

1. Bu dönemlerdeki aşiret iskânları hakkında geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret İskânı**, İstanbul, 1987 ve Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleşmesi**, Ankara, 1988.
2. Bkz. Abdullah Saydam, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)", **Prof.Dr.Bayram Kodaman'a Armağan**, Samsun, 1993, s.227-256.

Tanzimat Fermanı'nın büyük bir heyecan ile ilan edildiği yıllarda Anadolu'nun muhtelif bölgeleri ile Irak ve Suriye'de geniş ölçüde asayişsizlik hüküm sürmekteydi. Henüz yeni ordu teşkilâtının tam anlamıyla oluşturulamadığı bu sıralarda iç güvenlik "**başibozuk**" denilen paralı milis kuvvetleriyle sağlanmaya çalışılmaktaydı⁽³⁾. Ancak bu milis kuvvetlerinin pek yeterli olmadıkları görülüyor ki, askerî bir disiplinin de olmamasıyla bazen devletin arzu ettiği iç güvenliğin temini yerine başibozuk askerlerin halk üzerindeki tahakkümü ortaya çıkıyordu. Halk askerlerin ve yetkililerin baskılarından kurtulabilmek için rüşvet ve hediye vermek gibi yollara baş vurmak zorunda kalıyordu⁽⁴⁾. Nitekim gerek 2 Eylül 1850 tarihli Meclis-i Vâlâ Mazbatası'nda gerekse 14 Eylül 1850 tarihli bir **Arz Tezkeresi**'nde başibozuk askerlere "ahaliden meccânen yem ve yiyecek talep ettirilmemesi" ilgililere emredilmekteydi⁽⁵⁾. Dolayısıyla "**usûl-ü cedid**" denilen yeni anlayışın yerleştirilmek istendiği bir sırada halkın eski düzeni neredeyse özleyeceği bir kargaşa ve düzensizlik hakim olmaya başlamıştı.

Nitekim bu yıllarda Konya, Sivas, Kayseri, Yozgat, Maraş, Ankara gibi Arta Anadolu'daki şehirlerde meydana gelen istikrarsızlığın yanısıra Ege⁽⁶⁾, Çukurova⁽⁷⁾, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun pek çok yerleşim birimlerinde⁽⁸⁾ konar-göçer aşiretlerin sebep oldukları eşkiyalıklar meydana gelmiş ve birçok köy ve kasaba boşalmıştı. Aşiretlerin bu hadiselerde asıl rolü oynamaları şüphesiz boşuna değildi. Zira devlet otoritesinin iyice sarsıldığı bu sıralarda uzun yıllardan beri devam edegelen kendi iç düzenleri ve hiyerarşik yapıları sebebiyle⁽⁹⁾, bazı mıntikalarda aşiretler devletten daha güçlü durumdaydılar. Bun-

3. Bir örnek olmak üzere 1848'de Ankara'daki Pehlivanlu aşiretinden başibozuk askeri toplanması yolundaki teklif için bkz. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 2067, 3616.

4. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 1040, 1410, 3525, 3954, 7802, 3863. Başibozuk askeri hakkında Ahmet Miñhat Efendi'nin verdiği şu bilgi bu açıdan dikkat çekmektedir: "Başibozuk askeri tabir olunan dırıntı askerin taht-ı inzibatta olmamalarından nâşi kendilerinden şîâr-ı insaniyete muğayir bazı harekât vukuu şâyi olup eğerçi şayia-i vakıada mübalâğa olduğu tahkikat-ı ahîre ile sabit olmuş ise de nizam ve talim altında olmiyan askerlerin harekâtında bittabi intizam olamiyacağı ve esna-i seferde kendilerine verilecek havayîç ve tayinat hususunda mazbutiyet olamiyarak buldukları mevakide zaruret ve sefalet çekecekleri ve bu cihetlerle kendilerinden muntazar olan hidemat-ı haseneye bedel hem kendileri, hem de devlet ve ahali mutazarrır olacakları sebebiyle başibozuk nam ve heyet külliyeñ lağvolunup..." Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I.C., İstanbul, 1983, s.164.

5. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 5435.

6. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 10917.

7. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 7126; **İrade-Dahiliye**, 14863, 15110.

8. **BOA, İrade-Dahiliye**, 16232; **İrade-Meclis-i Vâlâ**, 10473, 10320; **BEO, Mektubî Mühimme Kalemî**, 2/11.

9. Aşiretlerdeki hiyerarşik yapı ve diğer özellikler için ayrıntılı bilgi Orhonlu, **Aynı eser**, s.12-28 ve Halaçoğlu, **Aynı eser**, s.14-25'te bulunmaktadır.

dan ötürü yerleşik halkın konar-göçerler karşısında kendi mal ve ırzlarını korumaları oldukça güç görünmekteydi. Nitekim bu yüzden hükümete sık sık müracaat eden ahali ya kendilerinin saldırılara karşı korunmaları ya da başka taraflara göç etmelerine izin verilmesini istemekteydi⁽¹⁰⁾. Elbette hükümete haber bile vermeye gerek duymadan başka yerlere göç etmek zorunda kalanların varlığı da bir gerçektir.

Bütün bu hadiseler yüzünden Tanzimat yöneticilerini zor duruma düşüren meselelerden biri de, ülkede bozulan sosyal ve idarî yapıyı düzene sokup çeşitli nedenlerden dolayı çiftini çubuğunu bırakan ahaliyi tekrar bağının bahçesinin başına geçirmek idi. İskân nizamnâmesi gereğince bu şekilde yerlerinden ayrılanların, on yıl geçmemişse ve yeni tahrir yapılmamışsa asıl vatanlarına iade ve iskân olunmaları gerekmekteydi. Nitekim Halep eyâletinden Aneze adlı Arap aşireti ile bazı Kürt aşiretlerinin saldırıları dolayısıyla yerlerini yurtlarını terk eden çok sayıda ahalinin Adana, Maraş, Ayıntâb, Rakka, Şam ve Trablusşam taraflarına kaçmak zorunda kalmaları üzerine Vali Yusuf Paşa merkeze yol aldığı 22 Cemaziyelahir 1242 tarihli yazısında bunların "**iskân şurûtu**" gereğince⁽¹¹⁾ asıl vatanlarına dönmelerinin temin edilmesini arz etmekteydi. Zira bu yapılmadığı takdirde o sırada bölgede baş gösteren kıtlıktan başka, giden ahalinin vergisinin de kalanlardan alınması gibi bir durum ortaya çıkacak, bu ise halka daha da ağır gelecek belki de yeni firarlara sebep olacaktı. Buna dair çıkan Hatt-ı Hümayun'da gereğinin yerine getirilmesi ilgililere emredilmekteydi⁽¹²⁾.

Özellikle Halep ve Musul gibi eyaletlerdeki Arap, Kürt ve çok az olarak Türkmen aşiretlerinin saldırıları buralarda devlet hakimiyetini zedeleyecek boyutlara ulaşmaktaydı. Bedevî Arap aşiretleri çölün sağladığı korunma avantajı ile sık sık meskûn mahallere saldırıp tekrar çöle çekilmekteydiler.

Tanzimat döneminde bilhassa Aneze ve Şammar aşiretlerinin saldırganlıkları çok ileri düzeydeydi. Ortaya çıkış tarihi İslâmiyet öncesindeki yıllara dayanan Aneze aşiretinin asıl yurdu Yemâme tarafları iken IV. yüzyıl ortalarında Fırat nehri kıyılarına göç etmişlerdi. Aşirete bağlı kabileler Halep'ten

10. BOA, Hatt-ı Hümayun, 5288x-H,K,M,N.

11. 1825 yılında da geçerli olan iskân ile ilgili hüküm şöyleydi: "Raiyyet ve raiyyeti oğullarından olup kadimî sâkin oldukları kazâ ve kurâların terk ile ahar kazâ ve kurâyâ nakl ve iskân edenlerin üzerlerinden on sene mürûr etmeyüb ve tahrîr-i cedîd geçmemiş ise ol makûle reâyâ buldukları kazâlardan marifet-i şer' ve zâbiti marifetiyle kaldırılıb me'vâ-yı kadimlerine îvâ ve iskân ettirilmek şurûtu-ı iskândan olmağla..." **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dahiliye, 3784, leaf 1.**

12. BOA, Cevdet-Dahiliye, 3784. Bursa, Kocaeli, Bolu taraflarına firar eden 43 hânenin eski yerlerine iadelerine dair 19 Şevval 1269/26 Temmuz 1853 tarihli Arz Tezkeresi için bkz. **İrade-Meclis-i Vâlâ, 10917.**

Suriye'ye, Ürdün'den Kuzey Irak'taki dağlara ve Urfa yakınlarına kadar olan geniş sahaya yayılmışlardı. Aneze kabilesinin yerleşik halka yönelik saldırıları bölgedeki devletleri, burası Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra da İstanbul Hükümeti'ni sürekli rahatsız etmiştir. Hatta 17 Şubat 1692 tarihli bir fermanla Aneze ve Şammar aşiretlerine karşı çok sayıda Türkmen oymaklarının buralara yerleştirilmesi emredilmiş ancak önemli bir sonuç alınamamıştı⁽¹³⁾. XIX.yüzyıl ortalarında da bölgedeki asayiş problemlerinin en başta gelen faktörlerinden biri Aneze ile Şammar aşiretlerinin yerleşik halka saldırıları ya da kendi aralarındaki mücadeleleri idi⁽¹⁴⁾. Meselâ Aneze'nin şekavet yaptığı bölge Şam eyaletindeki Havran kazasından Haleb'in en doğu sınırındaki Zeber köyüne kadar uzanan geniş bir saha idi⁽¹⁵⁾. Onların şekaveti yüzünden önceleri pek çok köyün bulunduğu bölgede 1850'lere doğru ancak 200 hanelik yerleşik halk grubu kalabilmişti⁽¹⁶⁾.

Tanzimat Dönemi'nde de yürürlükte bulunan uygulama gereğince aşiretlerin başında bulunan reis, şeyh veya bey denilen yöneticiyi, aşiretin ileri gelenlerinin de fikri alındıktan sonra vali merkeze teklif ediyor, padişah tarafından tasdik olunduktan sonra beylik yahut da şeyhlik geçerli oluyordu. Bu atamaların zaman zaman aşiretlerin isyanlarına yol açıklarına dair bilgilere rastlamaktayız⁽¹⁷⁾. Bu şeyhlerin öncülüğünde sürekli hareket halinde olan Bedevîler Urfa'ya kadar gelerek bölgedeki halkın mallarını gasbetmekteydiler. Aşağıdaki tablolarda Bağdat eyâleti dahilinde bulunan Arap aşiretlerinden olan Şammar kabilesinden bazı eşkiyanın 1846-1848 yılları arasında Harput Eyâletine tâbi Behisni Sancağı dahilinde bulunan Siverek Kazası ahalisinden gasb ettikleri mallar gösterilmiştir⁽¹⁸⁾.

13. Abdülkerim Özaydın, "Aneze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, III.C., İstanbul, 1991, s.196.

14. BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, 8035.

15. BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, 4938.

16. BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, 2067.

17. Meselâ Halep ve Musul civarındaki şekavetleriyle ve itaatsizlikleri ile tanınan **Aneze** Araplarından Kudaan kabilesi şeyhi Dehham uygunsuz hareketleri sebebiyle 1267 (1850-1851) şeyhlikten çıkarılıp yerine Cudaan şeyh tayin olunmuştu. Halep Valisi Osman Nuri Paşa da aynı şahsı şeyhlik makamında tutmuş, hil'at giydirmişti. Ancak daha sonra Dehham ile Cudaan ittifak ederek şekavete başlamışlardı. Kendilerine vali tarafından yapılan nasihatlere, affedileceklerine dair verilen sözlere rağmen itaate yanaşmamışlardı. Bunlar Haleb'in güneyindeki Çöl Ağzı denilen köylere baskın yapıp halkın 300-400 kadar koyun ve kuzularını gasp etmişlerdi. Bunun üzerine askerî tedbirlere baş vurularak eşkiya çöle çekilmeye mecbur bırakılmış, 1340 baş koyuna el konularak halka ait olanlar sahiplerine verildikten sonra geri kalanı satılarak hazineye gelir kaydedilmişti. Olaydaki hizmetinden dolayı valiye de tebrik yazısı yazılmıştı. **BOA, İrade-Dahiliye**, 15593. Arz Tezkeresi'nde ele geçirilen koyun sayısı yanlışlıkla 10.300 olarak verilmiştir.

18. **BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ**, 4938 (Siverek Kaza Meclisi'nin tarihsiz mazbatası).

Siverek Kazâsı Karakeçi Aşiretine Bağlı Sa'dân Nahiyesi				
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1262 (1846)	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	-	-	500	500
Alınan esir	-	-	22	22
Ölü sayısı	-	-	77	77
Ev eşyası bahası (kese)	50.000	80.000	250.000	250.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	-	35.000	15.000	50.000
Tüfek	-	215	300	515
Kara çadır	50	75	600	725
Eşek	40	62	380	482
Deve	50	95	825	970
At	25	86	515	626
Öküz, inek	200	320	2.490	3.010
Koyun, keçi	20.000	15.000	10.000	40.000

Bu nahiyeye otuz köy, yediyüz hâne ve altıyüz çadırdan ibaret olup beşyüz hanesi yakılmış, çadırların hepsi yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsı Karakeçi Aşiretine Bağlı Sa'dân Nahiyesinden Şerefyanlu Oymağı		
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	-	-
Alınan esir	5	5
Ölü sayısı	15	15
Ev eşyası bahası (kese)	80.000	80.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	310	310
Tüfek	78	78
Kara çadır	100	100
Eşek	110	110
Deve	250	250
At	65	65
Öküz, inek	240	240
Koyun, keçi	6.500	6.500

Bu oymak Yezid tâifesinden olup 400 çadır ve hânedan ibarettir. Yezid Burtanan'ın muhtar bulunduğu yüz hâne yakılıp yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsı Arap Nahiyesi			
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	300	–	300
Alınan esir	8	–	9
Ölü sayısı	20	–	20
Ev eşyası bahası (kese)	140.000	50.000	190.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	25.000	10.000	35.000
Tüfek	150	70	220
Kara çadır	200	120	320
Eşek	180	130	310
Deve	230	180	410
At	120	90	210
Öküz, inek	220	450	670
Koyun, keçi	10.000	12.500	22.500

Bu nahije yirmiiki köy, üçyüzden fazla hânedan ibaret olup üçyüzü yakılıp yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsı Türkmen Aşiretine Bağlı Karacadağ Nahiyesi			
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	100	–	100
Alınan esir	–	–	–
Ölü sayısı	5	–	5
Ev eşyası bahası (kese)	50.000	12.000	62.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	2.500	500	3.000
Tüfek	40	–	40
Kara çadır	80	15	95
Eşek	45	15	60
Deve	60	12	72
At	15	6	21
Öküz, inek	180	70	250
Koyun, keçi	2.500	500	3.000

Bu nahije on köy, yüz seksen kadar hânedan ibaret olup yüz hânesi yakılıp yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsına Bağlı Cem Nahiyesi			
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	400	—	400
Alınan esir	12	—	12
Ölü sayısı	18	—	18
Ev eşyası bahası (kese)	220.000	50.000	370.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	15.000	12.000	27.000
Tüfek	178	210	388
Kara çadır	156	90	246
Eşek	1.020	125	1.145
Deve	62	40	102
At	34	27	61
Öküz, inek	1.485	1.220	2.705
Koyun, keçi	20.000	2.500	22.500

Bu nahiyeye otuziki köy ve altıyüz haneden ibaret olup 400 hânesi yakılıp yağmalanmış, kalanı perişan edilmiştir.

Siverek Kazâsı Biziki Aşiretine Bağlı Hoş Nahiyesi			
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	100	—	100
Alınan esir	—	—	—
Ölü sayısı	3	—	3
Ev eşyası bahası (kese)	80.000	12.000	92.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	10.000	—	10.000
Tüfek	11	—	11
Kara çadır	55	—	55
Eşek	200	—	200
Deve	15	—	15
At	12	—	12
Öküz, inek	480	—	480
Koyun, keçi	2.590	520	3.110

Bu nahiyeye otuziki köy ve altıyüz haneden ibaret olup 400 hânesi yakılıp yağmalanmış, kalanı perişan edilmiştir.

Siverek Kazâsı Bağlı Hoşgözü (?) Aşiretinden Berhan Nahiyesi		
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	TOPLAM
Yakılan ev	80	80
Alınan esir	—	—
Ölü sayısı	3	3
Ev eşyası bahası (kese)	40.000	40.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	5.000	5.000
Tüfek	40	40
Kara çadır	5	5
Eşek	56	56
Deve	5	5
At	5	5
Öküz, inek	260	260
Koyun, keçi	2.800	2.800

Bu nahiyeye onaltı köy ve ikiyüz hânedan ibaret olup seksen hânesi yakılıp yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsının civar bölgeleri			
Gasbedilen mal, eşya ve sâire.	1263 (1847)	1264 (1848)	TOPLAM
Yakılan ev	40	—	40
Alınan esir	—	—	—
Ölü sayısı	6	—	6
Ev eşyası bahası (kese)	30.000	10.000	40.000
Buğday, arpa, darı bahası (kese)	16.000	4.000	20.000
Tüfek	60	28	88
Kara çadır	25	32	57
Eşek	80	46	126
Deve	60	27	87
At	32	10	42
Öküz, inek	600	400	1.000
Koyun, keçi	3.370	5.000	8.370

Bu nahiyeye yirmi köy ve ikiyüz kadar hânedan ibaret olup kırk hânesi yakılıp diğerleri yağmalanmıştır.

Siverek Kazâsı Merkezi				
Maktul nefer	Elbise kat	Kılıç	Tabanca	At
6	40	40	40	40

Tabloların incelenmesinden anlaşılacağı üzere üç yıl içerisinde Siverek kazasına bağlı muhtelif nahiyelerden Şammar aşiretine mensup eşkiya toplam 113.780 koyun ve keçi, 8615 öküz ve inek, 1042 at, 1911 deve, 2489 eşek gasbetmişlerdi. 147 kişinin hayatını kaybettiği bu olaylar sırasında 47 kişi de yine eşkiya tarafından kaçırılmış ve 1520 ev yakılıp yıkılmıştır. Ayrıca 1603 kara çadır ile 1380 tüfekten başka 1.404.310 kuruşluk ev eşyası ile yiyecek maddesi zaptedilmişti.

Şammar aşireti de Bağdat valisi tarafından tayin edilen şeyhlerine isyan ve muhalefet ederek Şeyh İbadî ve Şeyh Mâni ve diğer şeyhler aşiretleri ve hâneleri ile gelip Siverek kazasına yerleşmişlerdi. Bölgenin güney tarafı çöl olduğundan Musul eyaletinden kaçıp gelen Şammar aşireti, konar-göçer olarak önünü boş görüp kâh atlu kâh ev halkı ile Siverek kazasına gelmişlerdir. Bunlar yukarıdaki tabloda gösterilen nahiyelere tasallutta bulunarak bütün halkı perişan etmişlerdi. Kaza halkı hükümete müracaat ederek kendilerinden zorla gasbedilen malların iadesini talep etmekteydiler⁽¹⁹⁾.

Aneze ve Şammar aşireti gibi saldırganların ne şekilde yola getirilebilecekleri konusunda hükümet yetkililerinin çözüm arayışları sürerken bu arada aşiretler hakkında ayrıntılı bilgiler edinilebilmesi için eyalet ve sancaklara emirler gönderilmişti. Bununla ilgili olarak Musul eyaletinden gelen bir pusulada bölgedeki aşiretler hakkında verilen bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir⁽²⁰⁾.

Aşiretin adı (Arap)	Silahlı	Süvari	Nüfusu
Cubûr	500	100	5.000
Ebu Süleyman	—	40	300
Gergeri	30	50	300
Cüheş	100	15	450
Hadîdî	150	40	600
TOPLAM	780	240	6.650

19. Aynı yer, Ayrıca bkz. İrade-Dahiliye, 15760, leaf 2.

20. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 4938.

Aşiretin adı (Kürt)	Silahlı	Süvari	Nüfusu
Heriki	350	150	900
Şufan	100	–	400
Zeydki	50	–	160
Artuşî	200	–	600
Ferc u Hebkân	50	–	300
Göni	40	–	150
TOPLAM	790	150	2.150

**BAĞDAT EYALETİ ARAPLARINDAN OLUP
MUSUL EYALETİNDE DOLAŞAN ŞAMMAR ARAPLARI**

Aşiretin adı	Silahlı	Süvari	Nüfusu
Zeydan	–	300	350
Huzaa	–	400	1.500
Es-Sabah	–	500	1.500
Abduh	500	500	4.000
El-Amûr	–	400	1.500
En-Necm	–	150	600
El-Berîc	–	200	900
El-Ulyân	100	100	450
Er-Rumûs	–	200	600
En-Nedbe	–	150	450
El-Eslem	–	300	900
TOPLAM	600	3.200	12.750
GENEL TOPLAM	2.170	3.595	21.910

Aneze ve Şammar aşiretlerine bağlı toplulukların yapmış oldukları saldırılar üzerine meydana gelen şikayetler dolayısıyla 25 Temmuz 1849 tarihli sadaret yazısıyla alınacak tedbirler konusunda bölgedeki yetkililerin görüşleri sorulmuştu⁽²¹⁾. Anadolu, Arabistan ve Irak ordularının komutanları ile Bağdat,

21. Bölgedeki bu yetkililerin gönderildikleri yazılar için bkz. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 4938.

Şam, Halep, Musul, Diyarbekir, Kürdistan ve Harput valilerinin konuya ilişkin görüşlerini değerlendiren Meclis-i Vâlâ üyeleri genel olarak şu tedbirler üzerinde durmuşlardı: Öncelikle meseleye askerî yönden yaklaşılmıştı. Zira eşkiyanın şiddete dayalı hareketlerinin ancak bölgedeki güçlü askerî birliklerle durdurulabileceği konusunda bütün yetkililer müttefikti. Hatta çöl bölgesinin kuzeyinde belirli aralıklarla kale ve tabyalar inşa edilerek içerisine yeterli sayıda asker, top ve cephane konularak saldırganlara anında müdahale edilmesi fikri öne sürülmüştü. Yalnız bu düşünce genel kabul görmekle birlikte hem uzun bir zaman hem de hazineye ağır yük getirecekti. Bundan dolayı Meclis-i Vâlâ, o yola başvurmak yerine daha pratik ve kolay bir yolu seçerek bölgede 1500 kadar başıbozuk askerinin görevlendirilmesini kararlaştırdı. Bu başıbozuk askerler de genellikle Aneze ve Şammar'a düşman olan meselâ Mardin taraflarında yaşayan Tal, Ömerkânlu ve Kili aşiretlerinden toparlanacaktı. Hatta hükümet Aneze'ye karşı Şammar'dan, ona karşı da başka aşiretlerden kuvvet toplama yolunu seçmekteydi. Ayrıca asayişin sağlanabilmesi için aşiretlerin muhter şeyhlerine taltifatlarda bulunularak, onların aracılığıyla problemleri ortadan kaldırma yollarına da müracaat edilmekteydi⁽²²⁾.

Yalnız hükümet bu meseleyi 1500 kişilik kuvvet ile çözebileceğini düşünürken başıbozuk askere daha fazla para ödememek maksadıyla görev süresini yedi ay, yani aşiretlerin çölden çıkacakları zamanla sınırlandırmaktaydı. Hazırlanan plana göre Aneze'nin çölden çıkarken geçeceği geçitler kontrol altına alınacak, bir bakıma abluka uygulanacaktı. Bu tedbir bir süre için başarılı olmakla birlikte zaman zaman etkisiz kalıyordu.

1847 yılında Aneze aşireti "Beher sene geldikleri mevsimden yirmi gün mukaddem Haleb'e sekiz-on saat mesafeye bilvürüd ikâmet ve ellişer-yüzer atlı ile merkezi eyâlet-i merkûmeye iki saat mahalle kadar sokularak ebnâ-yı sebil ve ahaliye îsâl-i dest-i hasar ile emvâl ve eşyalarını gasb ve gârete cür'et etmekte olduklarından mevkilerde bulunan şitâ tertibinden mâdâ iki-üç nefer sergerde yetmişer-seksener süvari başıbozuk neferâtıyla etrafa çıkarılmış ise de urbân-ı merkûmenin hayvanları tuvana olmak mülâbesesiyle neferât-ı merkûme işbu harekât-ı reddiyelerinin men'ine muktedir olamamış" idi. Bunun üzerine Halep Valisi Mustafa Şerif Paşa'nın ısrarla talep ettiği şekilde karar verilerek 14

22. Meselâ uzun süre isyancıların başında yer alan Dehham Aneze'nin başına geçirilmiş, o da asi şeyhlerden olan Cudaa'na karşı gayretle savaşıyordu. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 12529.

Haziran 1847 tarihinde başıbozuk askerlerin sürekli görevlendirilmesi uygun bulunmuştu⁽²³⁾.

Fakat 1850 yılında tekrar karar değiştirilerek 1500 kişilik başıbozuk askerden 900'ünün kış mevsiminde görevlendirilmesinin gereksiz olduğu yolunda yeni bir tatbikata başlandı⁽²⁴⁾. Bu tavır değişikliğinde aşiretlerin de rolleri vardı. zira zaman zaman özür diledikleri için affedilmelerine rağmen, muhtelif bahanelerle yeniden saldırılarda bulunmaktan geri kalmıyorlardı.

Nitekim 1853 yılında Kırım Savaşı'nın çıkışını fırsat sayan Halep dolayındaki "aşâir ve urbân gurûh-u şekâvetkârânı bidâyet-i ahvâl-i hazıradan beru bu havali etraf ve nevâhisinin asâkir-i şâhânedan hülûlunu fırsat add ve ittihâzıyla aralık aralık gerek sükkân-ı ahali ve gerek ebnâ-yı sebile îsâl-i güzend ve hasar etmekte ve Haleb eyâleti nevâhisine dahi taaddîye fırsat gözetmekte oldukları halde bu esnâda Aneze urbanı eşkiyasından birtakımı geçenlerde Şam-ı Şerif eyâleti dahilinde bulunan Zefire tarafında külliyetlu agnâm ve mevâşi gasb ve gâret ve katl-i nüfusa cesaret eyledikleri misüllü bu kere dahi mezkûr Şam-ı Şerif eyâletine tâbi Humus sancağının cânib-i şarkisinde birtakım hayvanât ahz ve gasb ettikleri..." bizzat Halep Valisinin yazısından anlaşılmaktadır⁽²⁵⁾.

Hükümet yerli halktan başka ticaret için Bağdat-Şam arasında işleyen kervanlara yapılan baskınlar yüzünden bölge ekonomisinin gittikçe canlılığını kaybetmeye yüz tuttuğunu, hatta hac maksadıyla buralardan gelip geçenlerin dahi saldırılardan kurtulamadıklarını görerek yine askerî amaçlı tedbirleri sıklaştırdı. Gerçekten de çok geçmeden yani 4 Temmuz 1853 tarihli yazısında Vali Süleyman Paşa bölgede asayişin yeniden temin edildiğini yazmaktaydı⁽²⁶⁾.

Osmanlı Devleti meselenin daha köklü çözümünü asi kabileleri uygun mahallerde iskân edip elebaşılık edenleri ise bölge ile irtibat kuramayacakları yerlere sürgün etmekte görüyordu. Öte yandan devlete bağlı unsurları bu taraflara yerleştirerek bir bakıma çölün etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturulması yoluna da baş vurmaktaydı. Gerçi bu teşebbüs önceki yüzyılda da icra edilmiş,

23. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 2067.

24. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 5435.

25. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, 12529 (19 Cemaziyelahir 1270/18 Ocak 1850 tarihli Halep Valisi Süleyman Paşa'nın yazısı).

26. BOA, İrade-Dahiliye, 17230.

ancak buralara iskân edilen Türkmen aşiretlerine gereken ilgi ve destek verilmediği için zamanla başka yerlere göç etmek mecburiyetinde kalmışlardı⁽²⁷⁾.

Bu açıdan uygulanan politikalardan biri de Kırım Savaşı sonrasında gerek Kırım'dan gerekse Kafkasya'dan göç eden müslüman ahaliyi çölün etrafına topluca iskân edip hem onlara bir vatan hem de Bedevîlere karşı bir güvenlik kuşağı ve örnek alınabilecek yerleşim merkezleri tesis edilmek istendi. Bu maksatla 1865 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan Çeçenlerden önemli bir grubu buraya yerleştirildi⁽²⁸⁾. Fakat tıpkı XVIII. yüzyılda olduğu gibi devletin iskân sonrasındaki ilgisizliği, bölgedeki göçmenlere gerekli desteğin sağlanamaması ve göçmenlerin de bölgeye yabancı oluşuyla birlikte aşiretlerin saldırılarına karşı kendilerini koruyamamaları arzu edilen sonucun alınmasını önledi.

Bu kısa incelemeden anlıyoruz ki, Osmanlı Devleti'nin müslüman ahalinin yaşadığı bölgelerdeki geleneksel yapıya pek müdahalede bulunmayan idare anlayışı, devletin güçlü olduğu dönemlerde önemli bir problemin ortaya çıkmasını belki engellemekteydi, ancak XIX. yüzyılın bunalımlı dönemlerinde aynı güvenlik ortamını bulmak mümkün olamadı. Sadece Halep ve Musul taraflarındaki Arap aşiretleri değil, Orta ve Doğu Anadolu'daki Türk ve Kürt aşiretleri de benzer şekilde hareket ederek otorite boşluğu olan zamanları kendi zenginliklerinin sebebi saydılar. Buna karşılık mesele önemli ölçüde ancak askerî teşkilatlanmanın başarılmasından sonra çözümlenebildi. Ancak yine de aşiretler fırsat buldukça benzer şekâvet olaylarını icra etmekten geri kalmadılar ve bu problem Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar inişli çıkışlı bir grafik çizerek devam etti.

27. Halaçoğlu, **Aynı eser**, s.116.

28. Bu göçmenlerin ülkeye girişi ve Halep'teki çöl bölgesine iskânları hakkında bkz. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, Samsun, 1992, s.241-243.